

РОЛЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У РОЗВИТКУ КРЕДИТУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Анотація. У статті аналізується банківське кредитування як основний чинник розвитку агропромислового комплексу, розглянуто динаміку розвитку надання кредитних коштів галузям АПК. Авторами запропоновані шляхи мінімізації ризиків при кредитуванні сільського господарства.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, банківські установи, кредитування, кредитне бюро, ризики.

Вступ. За останні роки в економіці та банківській системі України відбулися радикальні зміни, зумовлені досягненням країною політичної та економічної незалежності і переходом до розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки. Глибока соціально-економічна перебудова в аграрному комплексі держави спричинила гостру необхідність у фінансовій підтримці галузі з боку як держави, так і банківських установ.

Сільське господарство – стратегічно важлива галузь економіки країни. Серед основних факторів економічного зростання аграрного виробництва виділяють кредитне забезпечення. Необхідність та особлива роль кредиту, без якого товаровиробник не може існувати, зумовлені специфікою його відтворювального процесу.

Більшість сільськогосподарських підприємств – потенційних постачальників – не привабливі суб'єкти кредитних відносин через низьку кредитоспроможність. Остання спричинена незадовільним фінансовим станом, відсутністю ліквідного забезпечення та високими ризиками кредитування підприємств галузі.

Аналіз останніх досліджень. Розвитку кредитних відносин сільськогосподарських підприємств присвячені праці В. М. Гайдука, О. О. Непочатенка, Є. А. Фірсова, П. Т. Саблука, М. Я. Дем'яненко, І. Г. Кириленка, І. І. Лукінова. Проте ситуація, що склалася в агропромисловому комплексі, свідчить про те, що кредитування все ще не відіграє належної ролі у фінансуванні сільськогосподарських товаровиробників, тому це питання потребує подальшого вивчення й удосконалення.

Мета статті. Визначення основних елементів механізму кредитування аграрного виробництва, аналіз процесу формування і розвитку кредитних відносин у сільському господарстві, дослідження динаміки наданих кредитних коштів, шляхів удосконалення системи кредитування агропромислового сектора.

Результати дослідження. Агропромисловий комплекс належить до базових, життєзабезпечуючих галузей, стан та ефективний розвиток яких безпосередньо впливає на функціонування всієї національної економіки. Проте, не зважаючи на проведені в останнє десятиріччя заходи з реформування на ринкових засадах аграрних і земельних відносин, вітчизняне сільське господарство все ще перебуває в кризовому стані. Його нинішня матеріально-технічна база надмірно спрацьована й продовжує високими темпами деградувати, як і соціальна інфраструктура села. Техніко-технологічна оснащеність і фондозабезпеченість галузі мають стабільну тенденцію до зниження. Як наслідок, фондоозброєність праці в сільському господарстві у 2007 році була в 3 рази нижчою, ніж у промисловості, та в 2,6 раза, ніж у середньому по народному господарству [1].

Треба зазначити, що 2007 рік для аграріїв був одним із найскладніших за останні роки. Ускладнення були викликані аномальними погодними умовами, політичною нестабільністю в нашій державі та ціновими збуреннями, які відбулися як на світовому так і на внутрішньому продовольчому ринках. Але, не зважаючи на зазначені проблеми, аграрним сектором було забезпечено формування необхідних продовольчих балансів і сировинних ресурсів, а також зростання темпів нарощування експорту аграрної продукції [2].

Аналізуючи 2008–2009 роки за загальними економічними показниками розвитку сільського господарства, треба відзначити суттєве прискорення темпів розвитку галузі: у 2008 році загальний обсяг продукції сільського господарства проти 2007-го збільшився на 17,5 %, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – на 35,2 %, у господарствах населення – на 5,8 %, загальне виробництво продукції рослинництва зросло на 30,5 %. Господарствами усіх категорій одержано найбільший за всю історію країни урожай зернових – 53,3 млн т, що в 1,8 раза більше, ніж у 2007 році. [3]. У 2009 році, не зважаючи на значне погіршення макроекономічної ситуації в країні, в умовах фінансової кризи аграрному виробництву вдається зберігати позитивну тенденцію розвитку: загальний обсяг виробництва продукції сільського господарства за січень–вересень 2009 року порівняно з відповідним періодом 2008-го зріс на 3,3 %, зібрано 43,3 млн т зерна [4].

Світова продовольча криза створює умови для розвитку аграрного виробництва в Україні і дає можливість реалізувати такі конкурентні переваги країни, як значні запаси чорнозему, вигідно розташовані сільськогосподарські угіддя, сприятливі природно-кліматичні умови. Тому державі слід приділяти особливу увагу розвитку сільського господарства та реалізовувати заходи щодо його стимулювання та підтримки.

В аграрному виробництві практично всіх країн із розвинутою ринковою економікою діє спеціалізована система сільськогосподарського кредиту. Інакше кажучи, сільське господарство – кредитоємна галузь, її нормальне функціонування без кредитних ресурсів у сучасних умовах практично неможливе. Це зумовлено специфікою сільського господарства: нестачею вільних фінансових коштів; високою капіталоємністю і порівняно низькою фондівдачею; сезонністю виробництва та значною тривалістю виробничого циклу; залежністю від природно-кліматичних умов, що знижує гарантованість позик сільськогосподарським товаровиробникам; порівняно малими розмірами підприємств аграрного сектора, що робить їх менш конкурентоспроможними на ринку коротко- і довготермінових кредитів.

У зв'язку з обмеженістю бюджетного фінансування сільського господарства банківське кредитування стає одним із основних джерел фінансування поточних та інвестиційних проектів підприємств агропромислового комплексу України.

У 2007–2008 роках продовжувалася активізація в аграрному секторі процесів залучення кредитів та інвестицій, що свідчить про зростання його привабливості й збільшення довіри кредиторів та інвесторів у ефективному використанні залучених коштів і забезпечення гарантій повернення запозичень.

За даними Національного банку України, обсяги залучення кредитних ресурсів сільськогосподарськими й переробними підприємствами на кінець 2007 року становили 35,6 млрд грн і зросли порівняно з 1999 роком у 89 разів. Усього в АПК спрямовано 15 % від усіх кредитних вкладень у національну економіку. У 2008 році підприємствами агропромислового комплексу залучено кредитів на 16,6 млрд грн, що на 44 % більше, ніж за аналогічний період 2007-го, 11,4 млрд грн – пільгові кредити [4]. Це ще раз свідчить про те, що агропромисловий комплекс з кожним роком стає дедалі надійнішим партнером банківського бізнесу.

За підрахунками фахівців, загальна потреба в коштах в аграрному секторі економіки у 2009 році становитиме близько 26,5 млрд грн. Джерелами фінансування будуть власні кошти сільськогосподарських виробників – 9,5 млрд грн, банківські кредити – 6 млрд грн, банківські кредити попередніх років з їхньою пролонгацією – 3,5 млрд грн, кошти державного і місцевих бюджетів – 2 млрд грн, кошти аграрного фонду – 1 млрд грн [5].

Треба зазначити: з'явилася ще одна позитивна тенденція. Кошти сільгоспідприємств, покладені на депозити в банківських установах на початок 2008 року становили понад 6 млрд грн. Це вдвічі більше, ніж у 2007 році. У 2007 році вітчизняні інвестиції в основний капітал у сільському господарстві збільшилися в п'ять разів порівняно з 2000 роком і становили 4,9 млрд грн [6].

Однак, не зважаючи на позитивні зрушення в системі пільгового кредитування аграрного виробництва, слід визнати їхню тимчасовість у зв'язку зі вступом України до СОТ. Тому потрібен пошук нових ринкових підходів до організації кредитування сільськогосподарського виробництва. У нових умовах доцільно розвивати систему кредитної кооперації, кредитних спілок, іпотечне кредитування та лізинг.

Світова економічна криза 2008–2009 років, яка в Україні набула найважчих форм прояву, негативно вплинула на кредитні відносини в аграрному секторі економіки. Різке падіння цін на сільськогосподарську продукцію призвело до значного погіршення фінансового стану аграрних підприємств. Тому, хоча зібрано рекордний урожай зернових, виробники не в змозі розрахуватися з банками. У той самий час кредитні установи збільшують відсотки по кредитах: з 16–18 % у першому півріччі 2008-го до 28–30 % у грудні 2008 року. Це загрожує здійсненню виробничої діяльності в аграрному секторі економіки та забезпеченню продовольчої безпеки країни. В цих умовах держава повинна підтримати банки, які активно кредитують АПК, і взяти на себе погашення частки сільськогосподарських кредитів.

Головна передумова динамічного розвитку банківського кредитування агросфери – забезпечення повернення кредиту за умови дотримання прав кредиторів та позичальників. Неповорнення кредитів аграріями нині зумовлене різними причинами, основні з яких, як зазначалося, висока ризикованість ведення господарської діяльності в галузі, стійкий, накопичений упродовж багатьох років дефіцит фінансових ресурсів у переважної більшості сільськогосподарських товаровиробників, несвоєчасне отримання ними банківських кредитів і, відповідно, їх неефективне використання та брак коштів для розрахунків за цими кредитами, значний вплив суб'єктивних чинників на процес прийняття рішення про видачу кредитів тощо. У зв'язку з цим доцільно запропонувати ввести страхування ризиків неповорнення кредитів банкам сільськогосподарськими виробниками.

Одна з причин кризової ситуації в АПК – погіршення агропромислової інтеграції та загальні обставини, що спричинили кризу й негативно вплинули на стан інтеграційно-економічних зв'язків у агропромисловому комплексі. Треба зазначити, що інтегровані системи агробізнесу, які формуються з використанням переробними підприємствами оренди землі і майна в їхніх власників з метою виробництва сільськогосподарської сировини, мають низку переваг, завдяки яким досягається органічне поєднання виробництва сільгоспсировини і її переробка в єдиній організаційно-виробничій структурі під єдиним управлінням; забезпечується цілісність технологічного ланцюга з виробництва кінцевих продуктів – готових продуктів харчування; зменшується залежність переробних підприємств від виробників сільгоспсировини. Тим самим вони надійніші для банківських установ.

Сьогодні стають дедалі цікавішими для банківських установ агропромислові підприємства, які проводять диверсифіковану діяльність, адже ці підприємства мають

декілька джерел доходів, а це означає, що вони найнадійніші партнери для сучасних банків.

Кредитування сільськогосподарського виробництва пов'язане з особливостями забезпечення застави, величина якої в комерційних банках в 3–5 разів перевищує суму позики. Значний знос основних фондів, що досягає 80–90 %, перешкоджає їх використанню як застави. Тому як застава зараз виступає молодняк тварин і майбутній урожай, але їх вартість оцінюється нижче за рівень ринкових цін. Окрім цього, виникають проблеми і з ліквідністю цих ресурсів. Значні резерви підвищення забезпеченості повернення кредиту пов'язані з іпотекою землі сільськогосподарського призначення, але зараз становлення ринку землі в аграрному секторі економіки заблоковане мораторієм на її купівлю-продаж.

Аграрне виробництво знаходиться під впливом природних умов, тому характеризується нестійкістю і високим ступенем ризику. Понад 30 організаційних і погодних ризиків можуть вплинути на результати діяльності в аграрному виробництві. Застосування прогресивних технологій сільськогосподарського виробництва до певної міри може обмежити ці ризики, але погодні умови вимагають обов'язкового страхування. Проте підприємства аграрного сектора в сучасних умовах не прагнуть займатися цими проблемами, що обмежує їхній доступ до банківського кредитування. У зв'язку з цим, страхування ризиків втрати урожаю – найважливіша умова розвитку системи кредитування АПК.

Розвиток кредитних відносин вимагає від сільськогосподарських підприємств створення механізмів, спрямованих на зниження ризику фінансових витрат, які значно залежать від фінансового стану контрагентів, своєчасності виконання ними своїх фінансових зобов'язань і добросовісності їхньої поведінки на ринку. Відновлення ділової репутації та позитивного іміджу сільськогосподарських підприємств у співпраці з банківськими установами багато в чому зумовлюється ступенем прозорості, який включає достовірність, своєчасність та повноту розкриття їхньої фінансової інформації. З цією метою в багатьох країнах із розвинутою економікою створені так звані кредитні бюро, які надають інформацію про минулі не повернуті та прострочені кредити – «чорні» списки. У деяких країнах кредитні бюро, крім згаданих даних, надають ще інформацію про активи та пасиви позичальника, гарантії, структуру заборгованості по термінах і часу погашення, його зайнятості та історії бізнесу – «білі» списки.

Таблиця 1

Створення кредитних бюро у світі [7]

Країна	Дата появи першого кредитного бюро	Вид інформації, що надається (B-“black”, W-“white”)
Австрія	1860	B-W
Бельгія	1987	B
Великобританія	1960	B
Німеччина	1927	B-W
Канада	1919	B-W
США	1890	B
Швейцарія	1968	B-W
Швеція	1890	B-W
Японія	1965	B-W

З метою зниження кредитних ризиків, підвищення надійності роботи банківської системи Національний банк України у 2001 році створив «Єдину інформаційну систему обліку позичальників (боржників), які мають прострочену заборгованість за кредитами» – ЄІС «Реєстр позичальників». Створення реєстру розв'язало частину проблеми доступу до інформації щодо позичальників – банки одержали можливість ознайомитися з негативною інформацією про позичальників, у тому числі й про сільськогосподарські підприємства. Разом із тим за межами Реєстру залишилася інформація щодо добросовісних сільськогосподарських підприємств-позичальників. На нашу думку, треба розширити Реєстр позитивною інформацією про позичальників. Це б дало змогу зменшити ризики неповернення кредиту та скоротити час на отримання коштів.

Висновки. Для подальшого розвитку й удосконалення системи банківського кредитування необхідно вживати заходів щодо зменшення ризиків неповернення кредитних коштів, а саме: надавати перевагу тим сільськогосподарським підприємствам, які мають декілька джерел доходів, тобто займаються диверсифікованою діяльністю; активніше надавати кредитну підтримку агропромисловим формуванням, які мають повний цикл виробництва та збут продукції. Також необхідно звернути увагу на вдосконалення «Реєстру позичальників», що дасть змогу отримувати інформацію про позитивну кредитну історію сільськогосподарських підприємств-позичальників.

Література

1. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 4–13.
2. Саблук П. Т. Проблеми забезпечення доходності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 19–37.
3. www.ukr.stat.gov.ua
4. www.minagro.gov.ua
5. Кваша С. М. Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки / С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 3–10.
6. Лузан Ю. Я. Про підсумки роботи агропромислового комплексу в 2007 році та завдання на 2008 рік / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 3–16.
7. Годук В. М. Кредитні бюро у розвитку довгострокового кредитування сільськогосподарських підприємств / В. М. Годук // Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 105–108.

Summary. The article has been analyzed the problems of improving of credit mechanism, has been defined its main elements.

Keywords: agroindustrial complex, bank institutions, creditings, credit bureau, risks.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2009